

М. К. АНІСЮТКІН, Т. І. ЩЕРБАКОВА

**Середньопалеолітичні пам'ятки
Кишлянського яру на Середньому Дністрі**

У 1971 р. палеолітичним загоном Західно-Української експедиції Ермітажу виявлено нове місцезнаходження, яке істотно розширило уявлення про середній палеоліт Придністров'я¹ і дало можливість підняти питання про генезис молододовського леваллуа-мустье².

Пам'ятка знаходиться в 8 км за течією Дністра від м. Хотин на правому березі річки, між селами Дарабани і Оселівка³, у Кишлянському яру, по дну якого протікає невеликий струмок тієї ж назви (рис. 1). Кишлянський яр розрізає IV надзаплавну терасу Дністра, утворюючи глибоку асиметричну долину з крутим правим схилом і

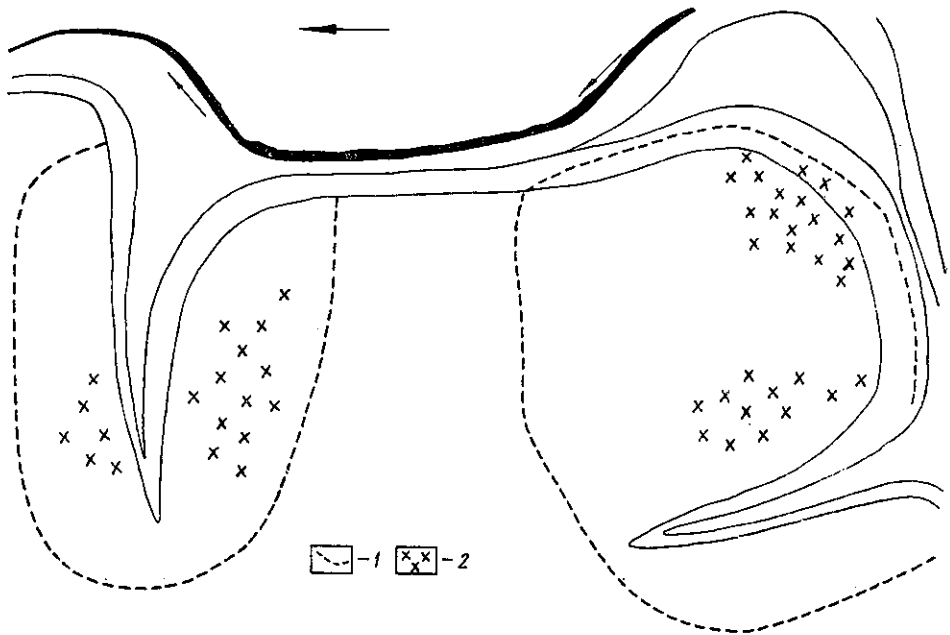

Рис. 1. Загальний план місцезнаходження Кишлянського яру:
1 — межі скупчень матеріалу; 2 — ділянки особливо насичені знахідками.

більш похилим, задернованим лівим, де під 4—6 метровою товщею четвертинних відкладів, що включають не менше трьох викопних ґрунтів, простежено алювій, який залягає на скельному цоколі висотою близько 10 м над тальвегом яру. Цей рівень відповідає, мабуть, II надзаплавній терасі Дністра⁴.

В глибині яру на відстані близько 1 км від Дністра, при злитті двох рівчаків, утворюючих р. Кишлянський яр, виявлено фрагмент тераси, яка на висоті алювія займає проміжне місце між II і IV надзаплавними терасами, що простежується тут достатньо виразно. В основі четвертинних відкладів II надзаплавної тераси, у нижньому викопному ґрунті виявлено мустьєрський шар. На поверхні проміжної

тераси і були зібрані кам'яні вироби. Вони походять зі значної площі, що обмежена з півночі і південного заходу двома невеликими ярами, які теж майже цілком поховані, хоча і виражені в рельєфі. Проведені тут протягом шести років (1971—1977 рр.) дослідження показали відсутність виразного культурного шару. Серія шурфів дала уявлення про загальну стратиграфію місцезнаходження за лініями північ—південь і схід—захід.

Лінія північ—південь має такий розріз: 1) сучасний ґрунт потужністю 20 см на північному схилі, 45 см — у центрі і всього 5 см — на південному схилі; 2) суглинок коричневого кольору, збагачений вапном, потужністю 56 см на півночі, 45 см — у центрі, виклинується на півдні; 3) суглинок, брудно-жовтого кольору, збагачений вапном, потужністю 10 см на півночі, 20 см — у центрі, 80 см — на півдні; 4) жовто-сіра супісь з зеленим відтінком, що переходить в дрібний пісок.

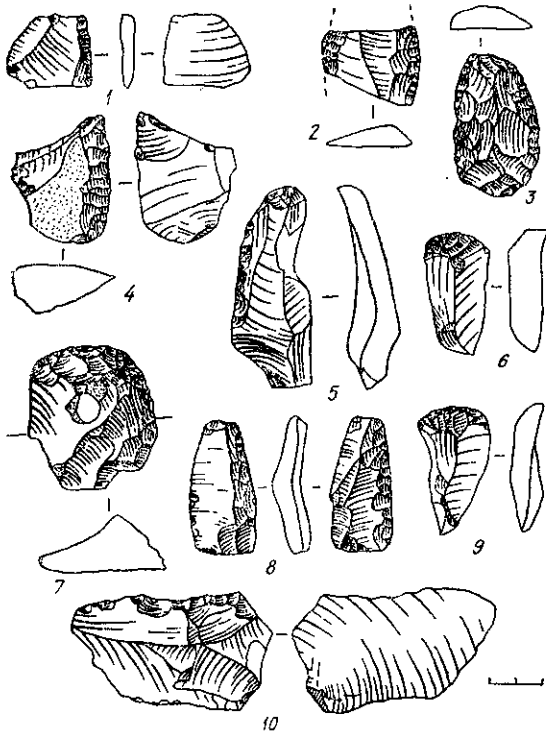

Рис. 2. Кам'яні знаряддя північної ділянки: 1—5, 7, 8, 10 — скребла різних типів; 6, 9 — кінцеві скребки.

Археологічний матеріал північної ділянки (рис. 2) групується вздовж улоговини напівпохованого яру, утворюючи дві окремі плями, з яких особливо насичена південна. У межах північної плями виявлено ряд виразних крем'яних знарядь.

Колекція північної ділянки складається з 348 предметів галькового кременю. Переважає кремій високої якості. Артефакти покриті глибокою патиною білого кольору. Дуже добре виділяється домішка кременів голоценового віку, які цілком позбавлені патини. Є підстави вважати знайдені матеріали, за винятком 20 артефактів пізньопалеолітичного характеру, єдиним середньопалеолітичним комплексом.

На долю нуклеусів північної ділянки припадає менше 4%. Їх всього 13 екземплярів. Майже всі нуклеуси — в стадії останнього використання, яку Р. Х. Сулейманов пропонує називати хаотичною⁵. Переважають зразки невеликих розмірів.

Нуклеуси підрозділяються на одноплощинні — 4 екз., двоплощинні — 3 екз., радіальні — 1 екз., атипові — 5 екз. Одно- і двоплощинні нуклеуси відносяться до леваллуазьких у широкому розумінні або протопризматичних, за термінологією В. М. Гладиліна⁶. Вони мають тонкий переріз і незначні розміри. Два з них можна віднести до призма-

супісь з зеленим відтінком, що переходить в дрібний пісок. Поздовжній розріз, тобто розріз по лінії схід—захід, характеризується збільшенням потужності двох верхніх шарів. Археологічний матеріал походить з трьох верхніх шарів, причому в першому залягають матеріали енеолітичного часу.

Вся площа була розбита на ділянки, з урахуванням яких проводилось збирання підйомного матеріалу. Виявлено два великих скупчення археологічних знахідок. Площа північного скупчення, приуроченого до північного яру, навколо якого поширювались знахідки, становить 120×110 м, а південного — 140×120 м.

тичних, які нагадують примітивні зразки пізнього палеоліту. Один нуклеус відноситься до типу поздовжніх⁷, додатковою обробкою переформлений у виїмчасте знаряддя.

Отинові ядрища досягають 8 см. На них виділяються два-три сколи, так що складається враження, ніби вони відповідають початковій стадії використання. Проте, маючи на увазі погану якість сировини, можна дійти висновку, що це браковані екземпляри.

Для виготовлення знарядь переважно використовувались заготовки, довжиною близько 5 см, середнього розміру. Показник леваллуа — 20%, пластин 9,6%, підправки ударних площин — 40, клетонських площин — 12,5%⁸. Знайдено багато тонких та видовжених сколів з паралельними та субпаралельними гранями на верхній поверхні. Індекс масивності цих заготовок — 25.

Є підстави говорити про досить розвинену техніку розщеплення кременю, що включала в себе способи паралельного і конвергентного сколювання заготовок без попередньої спеціальної підготовки поверхні сколювання і поширеної підправки ударних площин. Часто зустрічаються відщепи підтрикутної форми.

Загальне число знарядь з ретушню 81 екз., з переформленим нуклеусом — 82 екз. За загальноприйнятими типами вони розподіляються таким чином: 1) скребла — 35 екз., 2) скребки — 11, 3) різці — 2, 4) проколки — 5, 5) ножі з натуральним обушком — 3, 6) знаряддя типу ракетті тронке — 3, 7) виїмчасті знаряддя — 10, 8) зубчасті знаряддя — 10, 9) дзьобоподібні форми — 2, 10) чопперовидні знаряддя — 1 екз. (рис. 2, 1—10).

Скребла розподіляються на такі різновиди (рис. 2, 1—5, 7, 8, 10): з прямим лезом — 7 екз., з вилуклим — 6, з увігнутим лезом — 6, подвійні — 1, конвергентні — 3, кутові — 1, поперечні — 3, ретушовані з верхньої або нижньої поверхні — 6, з потоншеною спинкою — 1, оформлені крутою ретушню — 1 екз. Майже всі скребла оформлені лускато-ступінчастою і субпаралельною, тобто типовою мустьєрською ретушню. Два конвергентних скребла, які нагадують знаряддя типу лимас, а також поперечне скребло з випуклим лезом оздоблені з допомогою ретуші напів-кіна. Є вироби з ретушню, що покриває всю поверхню.

Характерною рисою комплексу є досить високий вміст скребків, в тому числі типових кінцевих (рис. 2, 6, 9). За характером сировини вони нічим не відрізняються від основної маси знарядь, так що про якусь механічну домішку у даному випадку не може бути й мови.

Різці та проколки грубі й нечисленні, нічим не виділяються від звичайних мустьєрських знарядь цього типу. Краще представлені виїмчасті та зубчасті форми, хоча в цілому ця група аморфна і не дає яскравих форм. Це ж стосується і дзьобовидних знарядь. Загальний вміст зубчастих знарядь досягає 12%.

Комплекс північної ділянки демонструє мустьє, яке характеризується високим рівнем ретушування спеціальної підтески, що виділяє його з мустьє молодовського типу. Цей комплекс схожий з матеріалами грота Бутешти в Молдавії, де також мають широке поширення ретуш, підтеска і скребла з потоншеною спинкою⁹. Велика кількість скребків свідчить, якщо це не домішка, про досить пізній час пам'ятки, що пояснює деякі відміни в техніці розколювання на цих пам'ятках, хоча ці відміни можуть свідчити про якусь специфіку пам'яток.

Південна ділянка відділена від північної смугою, вільною від знахідок, шириною 60 см, яка проходить по центральній частині мису. Тут також виділяється два скупчення знахідок, які не мають певних чітко виражених меж і розподіляються лише за інтенсивністю насичення площі знахідками.

Південно-західне скупчення віднесено до лівого схилу яру, який зараз знаходиться в похованому стані і добре виражений в рельєфі. Південне скупчення відділяється південно-західною смугою скупчення,

шириною 30—40 м, на якій зустрічаються лише окремі знахідки. Тут зафіксована ділянка II надзаплавної тераси з культурним шаром мустьєрської епохи, яка впритул підходить до наявної тут «проміжної» тераси.

Колекція кам'яних виробів південної ділянки, що походить з шурфів і зборів на поверхні, складається з 647 предметів. Використовується той же кремій, що і на північному скупченні. Більш як 80 % ви-

робів виготовлено з чорного жовневого кременю низької якості. Обкатані вироби відсутні. Кремені покриті з одного боку білою патиною, вони часто мають вапнякові наліпи, інколи досить значні, під якими добре зберігається натуральний колір кременю. Характер знахідок свідчить про те, що вони не переміщались з місця свого первісного залягання.

Нуклеусів з південної ділянки 36. Розміри їх різні: найбільші з них мають у поперечнику до 10 см, дрібні — до 0,40 см. Нуклеусів початкової стадії використання немає. На основі загальноприйнятих критеріїв виділяються такі типи: черепахоподібні — 2 екз., одноплосинні — 18, радіальні однобічні — 4, двоплосинні — 3, кулевидні — 2, атипові або аморфні — 7 екз.

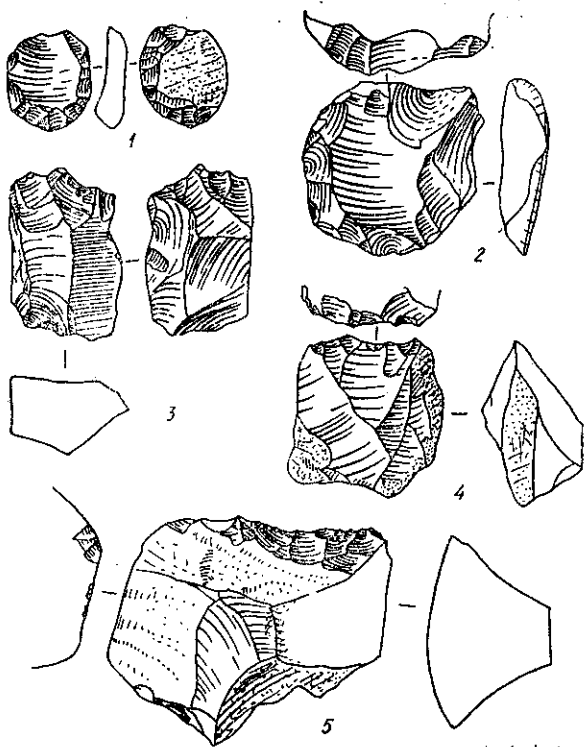

Рис. 3. Кам'яні вироби південної ділянки:

1, 2 — черепаховидні нуклеуси; 3—5 — чоплеровидні знаряддя.

Привертають увагу типові леваллуазькі нуклеуси, які дістали назву «черепахоподібні» (рис. 3, 1, 2). Один виготовлений з жовневого кременю, другий — з галькового. Розміри першого $76 \times 74 \times 20$, другого — $43 \times 36 \times 15$ мм. Обидва відносяться до цілком використаних з плоским фронтом і ретельно виділеними ударними площинами. Тильна сторона, або контрфронт¹⁰, зберігає природню поверхню.

Одноплосинні ядрища численні і різноманітні, в їх числі два грубопризматичних, виготовлених з гальок видовженої форми. Контрфронт багатьох має сліди попереднього сколювання, коли ядрище було радіальним або кулеподібним. Сам принцип сколювання з однієї площадки звичайний¹¹. Багато вкорочених нуклеусів зі скошеними і рівними ударними площадками. Деякі з нуклеусів виготовлені на уламках крем'яних плиток. Інші різновиди, за виключенням дисковидних і радіальних, представлені одиничними екземплярами. В цілому, для нуклеусів використовувались крем'яні плитки, сколоті від великих шматків у місцях природних виходів цієї сировини. Ці виходи, розміщені у нашаруваннях правого берега Дністра, і використовували мешканці поселення. Але поруч з цим, на місце постійного життя приносились і неясні уламки з неоднорідною структурою та іншими дефектами.

Є підстави вважати, що техніка леваллуа була відома, хоча й не зайняла панівного становища. Про її наявність свідчать черепаховидні нуклеуси, а також одноплосинні нуклеуси, які близькі до нуклеусів

для пластин і трикутних вістер, за визначенням французьких археологів¹². Добре представлені грубопризматичні і радіальні нуклеуси останньої стадії використання. Техніка виготовлення цих ядрищ була широко поширеною на пам'ятці. На робочих поверхнях майже всіх ядрищ негативи сколів добре виражені, з глибокими лунками в місцях нанесення сколюючих ударів. Є також добре виражені негативи від сколів додаткового оформлення нуклеусів.

Загальна кількість відщепів, пластин, лусочок і уламків досить велика — 611 екз. Для повноцінного аналізу можна використати лише 300, інші екземпляри пошкоджені в більш пізній час. Вироби середніх і великих розмірів складають 54%, а дрібних (до 5 см) — 46%. Якщо взяти до уваги заготовки з вторинною обробкою та слідами утилізації, тобто знаряддя, то співвідношення дещо зміниться: дрібних предметів буде 34%, середніх і великих — 66%. Дрібні заготовки використовувались переважно для виготовлення зубчасто-виїмчастих інструментів, скребків, проколок і особливо поперечних виїмчастих знарядь. Заготовки середніх розмірів йшли на виготовлення скребел, а великих — на виготовлення біфасів та обушкових форм.

Багато в колекції південної ділянки масивних сколів. Загальний індекс масивності¹³ становить 28. Якщо проаналізувати матеріал на основі двох різних груп, одна з яких відповідає тонким сколам-заготовкам з показником масивності не більше 20, а друга — заготовкам з показником масивності більше 30, то можна одержати такі співвідношення: тонких сколів буде 25, а масивних — 39%. Високий процент сколів першої групи пояснюється значною питомою вагою леваллуазьких заготовок. Це загальна закономірність. Так, наприклад, в шарі 5 стоянки Молодове I сколи першої групи становлять 72%, а сколи другої групи — всього 8%. За показниками видовженості сколів можна одержати такі цифри: пластин — 5 екз., вкочочених пластин (довжина менше ширини або дорівнює їй) — 73, видовжених сколів — 212 екз.

Для одержання загальноприйнятих показників леваллуа, підправи площин, а також індексу непідправлених скошених площин, використано 130 виробів, куди увійшли знаряддя, а також відщепи з ретушшю або слідами утилізації. Основні показники такі: індекс леваллуа — 12,3%, індекс підправки площадок — 38,3%; індекс пластин — 4,6%; індекс «клектонський» — 39,2%.

Показник леваллуа¹⁴ невисокий, хоча досить помітний. Підправлених площин небагато, випадки фасетування нечисленні, останні типові для леваллуазьких заготовок. Пластин мало. Високий показник клектонських площин може бути розширений за рахунок двограних площин. Аналіз техніки розколювання вказує на те, що індустрія відноситься до числа клектонських, але зі значним процентом леваллуа.

Привертають увагу відмінності між південною і північною ділянками. Особливо помітні вони за вмістом клектонських прийомів, який в першому випадку досягає 39, а в другому — 12%.

Для знарядь з вторинною обробкою використовувались не лише відщепи, а й їх фрагменти, а також уламки і навіть безформні шматки каменю. Всього в колекції 157 знарядь. Повністю відсутні леваллуазькі і мустьєрські гостроконечники. Найбільш численні і різноманітні скребла — 56 екз. Виділяються скребла прості бокові, подвійні, кутові, поперечні, ретушовані по нижній поверхні, з крутою ретушшю, з потоншеною «спинкою», двобічні (рис. 4, 9), а також з протилежною ретушшю.

Серед простих однолезових скребел (рис. 4, 1, 4, 7; 5, 2, 3, 5) 11 мають прямий робочий край, 13 — випуклий і 2 — увігнутий. Багато з них мали обушки, які були або природними, або утвореними поверхнею злому, або ж ударною площадкою ядрища. Останній різновид скребел свідчить про наявність елементів так званої «долькової» техніки, що є однією з ознак комплексу. Ретуш наносилась на дорсальну поверхню по краю виробу. Ретуш, що заходить на спинку виробу, зустріча-

ється рідко. Часто робочий край має зубчастий контур. Представлені такі види ретуші: лускова, субпаралельна і дрібна плоска (рис. 4, 6; 5, 1; 6, 2). Ступінчаста ретуш відсутня.

Подвійне скребло лише одне — це виріб з двома випуклими робочими краями.

Кутових скребел — 3 (рис. 4, 8). Одне на подовженому сколі оброблене плоскою ретушшю, що заходить на верхню поверхню. Друге має випуклий робочий край в комбінації з прямим робочим краєм; випуклий край оброблений крупнофасеточною ретушшю, близькою до субпаралельної, а прямий — дрібною ретушшю. Третє скребло дуже невиразне.

Поперечних скребел — 8 (рис. 4, 3—5). Два з них невеликих розмірів, з прямими та кутopodobними лезами: ці знаряддя нагадують скрепки. Одне поперечне скребло має увігнутий робочий край, інші — випуклий край. Ретуш переважно лускова, що заходить далеко на спинку.

Є також чотири атипових скребел з дрібною ретушшю на нижній поверхні. Скребел, що мають високий край, як правило, атипові. Скребел з потоншеною спинкою всього два (рис. 4, 2; 5, 6), одне з них нагадує біфас підтрикутної форми з випуклим лезом, яке оформлене грубою лусковою ретушшю. Спинка оброблена

великими сколами. Друге скребло має робочий край з грубою напівкруглою ретушшю по краю і сколами на нижній поверхні.

Виділено два скребла з двобічною ретушшю. Одне повністю оброблене ретушшю, друге — лише частково. Скребел з протилежною ретушшю — два, з паралельною — чотири. Останні дуже своєрідні. Робочі краї їх оброблені напівкруглою ретушшю, що поширюється майже по всьому периметру.

Знаряддя пізньопалеолітичного типу невиразні, хоча і становлять відносно значну групу (понад 7%).

Скребків всього три: два з них не мають сталих форм, один відноситься до скребків «з рильцем» і нагадує скрепки тейякських комплексів, відомих з нижніх шарів гроту Старі Дуруїтори і Марсина в Молдавії¹⁵. Різців виділено три. Це два грубих бокових і один атиповий. Є п'ять невиразних проколов.

В комплексі добре представлені ножі з обушком — 18 екз. Це досить великі вироби, обушкова ділянка у них утворена або природньою поверхнею, або залишками ударної площини нуклеуса.

Знарядь типу раklet, долотовидних виробів і виробів зі скороченими ретушшю кінцями небагато. Перших — два, других і третіх — по три. Долотовидні форми нагадують знаряддя типу «транше», за визначенням французьких археологів¹⁶.

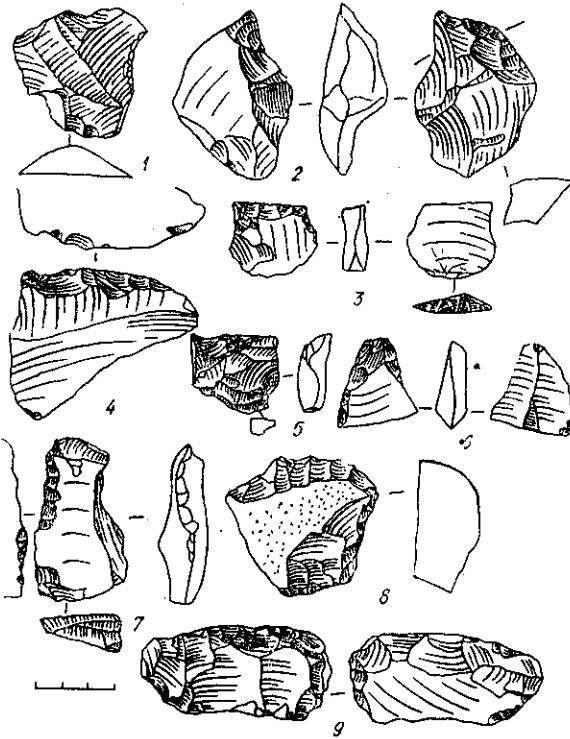

Рис. 4. Скребел південної ділянки:

1, 4, 7 — прості бокові; 2 — з потоншеною спинкою; 3—5 — поперечні; 6 — ретушовані з вентральної площини; 8 — кутові; 9 — двобічні.

Значну серію становлять виїмчасті (18 екз.) (рис. 6, 3) і зубчасті (18 екз.) форми. Багато поперечних виїмчастих знарядь (9 екз.) незначних розмірів. Знаряддя цього типу добре представлені і в комплексі сусідньої стоянки Кетроси.

Двома предметами представлені знаряддя з поперечними лезами, що нагадують клівери або ашеро на відщепі¹⁷ (рис. 7, 4; 8, 4). Одне

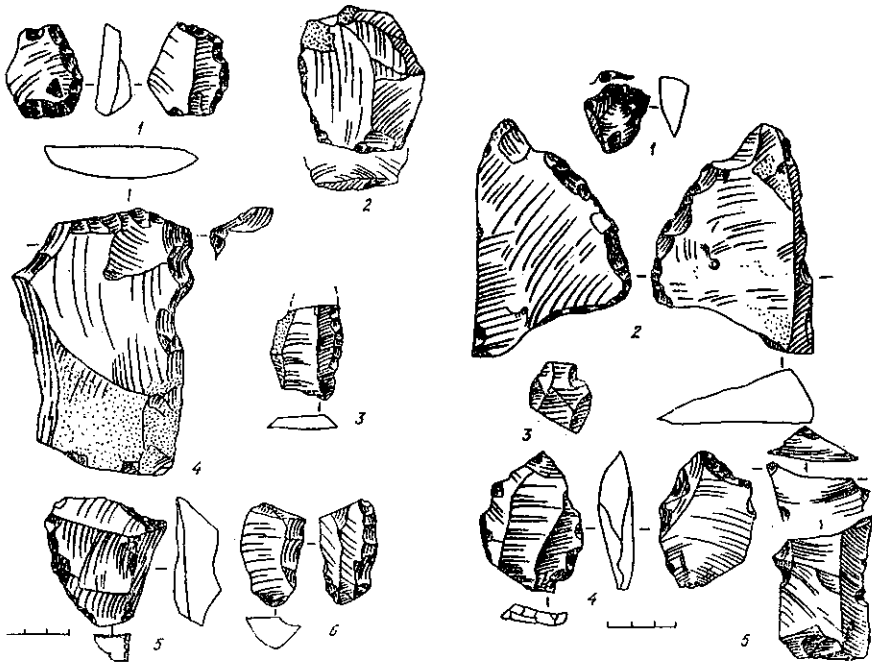

Рис. 5. Знаряддя південної ділянки:

1 — скребла з ретушю, яка чергується; 2, 3, 5 — прості бокові; 6 — з лощеною спинкою; 4 — знаряддя з ріжучою кромкою в кутку.

Рис. 6. Знаряддя південної ділянки:

1 — скребло на площадці відщепу; 2 — скребло з ретушю, яка чергується; 3 — виїмчасте знаряддя; 4 — вістря дуруїторського типу; 5 — дзьобоподібне вістря.

знаряддя виготовлене на леваллуазькому відщепі чотирикутної форми. Його лівий край зберігає своєрідний обушок — залишки ударної площини нуклеуса. Це добре відомий прийом виготовлення кліверів¹⁸. Правий край притуплений ретушю з нижнього боку. Робочий край має сліди вищербин від роботи. Друге знаряддя виготовлене з масивного відщепу. Дистальний кінець випуклої форми сплющений кількома сколами. Знаряддя дуже схоже на своєрідний біфас.

Знаряддя типу рабо (рис. 8, 1) представлені двома предметами. Один з них виготовлений на нуклеусі в останній стадії його використання. Робочий край має круту, грубу ретуш. В колекції є три чопперовидні форми (рис. 3, 3—5). Всі вони виготовлені з нуклеоподібних шматків. Від нуклеусів вони відрізняються масивними і короткими негатавами. Робочий край їх гострий, додатково підправлений дрібними фасетками. Всі екземпляри мають природний обушок. Якщо дотримуватись визначення Н. Мовіуса¹⁹, то кількість чопперів може бути збільшена на два предмети, які являють собою випуклолезові бокові скребла на масивних відщепі з природними обушками і грубо обробленими лезами.

Є чотири дзьобовидні вістря (рис. 6, 5; 8, 2), серед них одне можна віднести до дуруїторського типу²⁰ (рис. 6, 4). Воно виготовлене на леваллуазькому відщепі (рис. 7, 6). Два знаряддя відносяться до різців з ріжучою гранню на куті заготовки, яка на відміну від дзьобовидних форм, не відокремлена спеціальною виїмкою. Цікавим виробом є скре-

бок з робочим краєм на площині клетонського відщепу (рис. 6, 1). Такі знаряддя характерні, як правило, для тейякських комплексів.

Біфасів в колекції всього п'ять. Це виразні уламки, серед яких виділяється підтрикутне знаряддя з «п'яткою», що знаходиться з боку відносно довгої осі знаряддя (рис. 8, 3). Цікаво, що подібний предмет виявлено поблизу мустьєрської стоянки Кетроси, де він залягав у верхніх алювіальних нашаруваннях другої надзаплавної тераси, поверх яких знаходився культурний шар раннього мустьє.

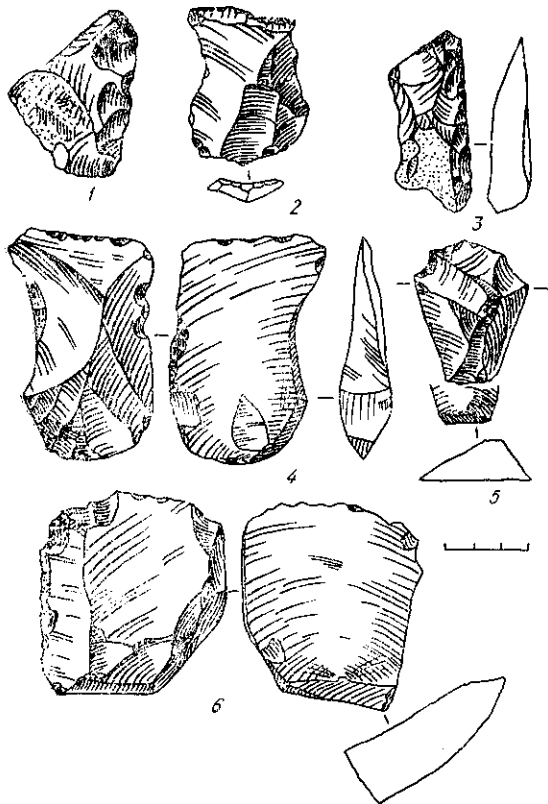

Рис. 7. Знаряддя південної ділянки: 1-3 — скребла; 4 — ошєро на відщєпі; 5 — відщєп з рєтушю; 6 — відщєп лєваллуа.

Характерні кількісні показники комплексу такі: індекс скребел становить 36,6%, «шарантський» — 13,3, біфасів — 3,1%. Леваллуазька група рєтушованих знарядь не представлена, мустьєрська група становить 35%, пізньопалеолітична — 7, група зубчастих знарядь — 11%. Ці показники співпадають з індексами типового мустьє Франції, але не повністю, оскільки у нас слабо розвинена техніка лєваллуа. Крім того, в Кишлянському комплексі²¹ немає гостроконечників, типових подвійних і конвергентних скребел, а техніка розщєплення досить нерозвинена. З цього витікає, що цей комплекс досить своєрідний і не має аналогій в Західній Європі.

Можна відзначити схожість з комплексами сусідньої стоянки Кетроси і середніх шарів Королівського місцезнаходження в Закарпатті²². За схемою В. М. Гладиліна²³, яка широко застосовується українськими дослідниками палеоліту, цей своєрідний комплекс відноситься до варіанту «мустьє звичайне». Південна ділянка Кишлянського яру може розглядатись або як постійний тип, або як грубий різновид типу Молодове, для якого, за В. М. Гладиліним, характерне переважання протипризматичних ядрищ, наявність «черепажовидних» ядрищ, велика кількість виробів, переважання скребел-ножів, панування дорсальної і крайової рєтуші, тобто тих рис, які характеризують нашу пам'ятку. Відсутність деяких елементів молодовського мустьє (лєваллуазьких гостроконечників, високий показник пластин лєваллуа та фасєтування) пояснюється часовим фактором, що підтверджується подібним комплексом нижнього шару стоянки Кетроси, де проявляються тенденція появи і збільшення питомої ваги цих рис.

Що стосується датування обох пам'яток Кишлянського яру²⁴, то можна зазначити таке: північний комплекс може бути віднесений до мустьє лише на основі техніко-морфологічних даних, тоді як час південного комплексу можна встановити більш детально. По-перше, в деяких випадках вироби з інтенсивною патиною і люстражем, тобто з слідами значного переміщення, які за техніко-морфологічними показниками не можна відрізнити від південного комплексу, виявлені в алювіальних

відкладах II надзаплавної тераси в межах Кишляньського яру. Інколи вони перекриті нижнім, тобто ранньомустьєрським шаром стоянки Кетроси. Незначний комплекс Пригородок IV, вироби якого не можна відрізнити від кишляньських, виявлений нами за 15 км вище по течії Дністра у верхніх відкладах алювія II надзаплавної тераси, який датується риським²⁵ (тобто ашельським) часом. Отже, виходячи з сказаного, є можливість датувати південний комплекс Кишляньського яру часом руслової фації II надзаплавної тераси Дністра, тобто рисвюрмським або микулинським міжльодовиків'ям, а можливо, і риським часом. Все це узгоджується з техніко-морфологічними характеристиками комплексу, який має велику схожість з пізньоашельськими матеріалами Корольове в Закарпатті.

На закінчення відзначимо деякі особливості поселень Кишляньського яру. Як відомо, північне поселення, пов'язане з напівпохованим яром, який відповідає, мабуть, стародавньому рівчаку. Характер концентрації знахідок, низький процент ядрищ, серед яких представлені лише ті, які вже вийшли із ужитку, вказує на те, що тут був короткочасний мисливський табір. Переважання галькової сировини свідчить про відносну недоступність плиточного кремню і, отже, про те, що його виходів тут ще не було.

Поселення південної ділянки, виходячи з особливостей топографії, знаходилось біля русла невеличкого струмка Кишляньського яру. Воно також було сезонним, і його залишив невеликий людський колектив. Можливо тут мало місце неодноразове відвідування, і в цьому випадку кожен з скупчень є свідченням одного з таких відвідувань.

Очевидно, довготривалі базові поселення знаходились у скельних нішах толтрової зони, у межах якої, але на території сусідньої Молдавії, уже відомі такі довготривалі стоянки середнього палеоліту, як нижні шари Старих Дуруїтор та мустьєрський шар VI гроту Буздужани I.

Нові матеріали Кишляньського яру дозволяють вже зараз поставити питання про генезис молодовського леваллуа-мустьє, протягнувши лінію розвитку у глибину до пізнього ашелю. Цілком вірогідно те, що ашель проник сюди з Закарпаття, де зараз відомі середньоашельські пам'ятки.

Що ж стосується північного комплексу, який істотно відрізняється від південного, то його схожість з комплексом зруйнованого гроту Бутешти також вказує на варіант²⁶ «мустьє звичайне». А це, якщо врахувати закономірність розташування пам'яток компактними групами, не виключає генетичного зв'язку фінальномустьєрського комплексу північної ділянки і пізньоашельського — південної. Але для такого припущення у нас ще дуже мало підстав.

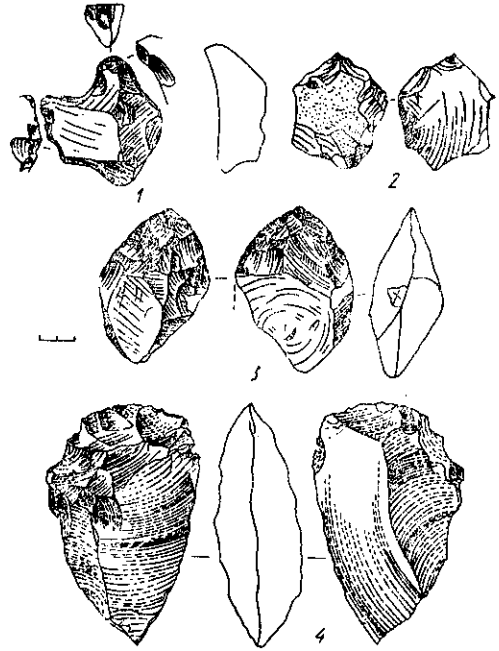

Рис. 8. Знаряддя південної ділянки:

1 — скребко-рабо; 2 — дзьобоподібне вістря; 3 — біфас; 4 — ошєро-знаряддя з поперечним лезом.

¹ Під середнім палеолітом ми розуміємо період переважання в кам'яному інвентарі знарядь на відшепах типово мустьєрського вигляду. Верхня межа його співпадає з початком пізнього палеоліту, нижня — з пізнім ашелем.

² *Гладилин В. Н.* Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. — Киев, 1976,

с. 148; *Анисюткин Н. К.* Мустьерская стоянка Кетросы в Среднем Приднестровье. — БКИЧП, 1978, № 48.

³ Попередня назва с. Оселівка — Кишла Неджимова.

⁴ *Иванова И. К.* Геология и палеогеография стоянки Кормань IV на общем фоне геологической истории каменного века Среднего Приднестровья. — В кн.: Много-слойная стоянка Кормань IV. М., 1977, с. 142.

⁵ *Сулейманов Р. X.* Статистическое изучение культуры грота Оби-Рахмат. — Ташкент, 1972, с. 79.

⁶ *Гладилин В. Н.* Указ. соч., с. 40.

⁷ *Любин В. П.* К вопросу о методике изучения нижнепалеолитических каменных орудий: Палеолит и неолит. — МИА, 1965, № 131, с. 28.

⁸ Процент гладеньких і скошених ударних площин до всіх ударних площин, які збереглися.

⁹ *Кетрару Н. А.* Палеолитическая стоянка в гроте Бутешты. — Охрана природы Молдавии, 1970, вып. 8.

¹⁰ *Медведев Г. И., Михнюк Г. Н., Лезженко И. Л.* О номенклатурных обозначениях и морфологии нуклеусов в докерамических комплексах Приангарья. — В кн.: Древняя история народов Восточной Сибири. Иркутск, 1974, вып. 1, с. 62—65.

¹¹ *Праслов Н. Д.* Ранний палеолит севера восточного Приазовья и Нижнего Дона. — МИА, 1968, № 157, с. 29.

¹² *Любин В. Н.* Указ. соч., с. 18.

¹³ *Анисюткин Н. К.* Дополнение к методике обработки нижнепалеолитических комплексов. — АСГЭ, 1968, вып. 10.

¹⁴ Мова йде про розширене розуміння леваллуа.

¹⁵ *Кетрару А. А., Анисюткин Н. К.* Мерсына — новое нижнепалеолитическое местонахождение в Молдавии. — Кишинев, 1967.

¹⁶ *Bordes F.* Typologie du paléolithique ancien et moyen. Mem. 1. — Bordeaux, 1961, p. 37.

¹⁷ *Bordes F.* Op. cit., p. 64—66.

¹⁸ *Борисковский П. И.* Древний каменный век Южной и Юго-Восточной Азии. — Л., 1971, рис. 28, 1; 30, 2; 33, 2, 4.

¹⁹ *Bordes F.* Op. cit., p. 64—66.

²⁰ *Анисюткин Н. К.* Орудия ключовидных форм в раннем и среднем палеолите. — СА, 1973, № 1, с. 231.

²¹ Мається на увазі південна ділянка.

²² *Гладилин В. Н., Моця А. П., Солдатенко Л. В., Ткаченко В. И.* Закарпатская палеолитическая экспедиция. — АО 1975 года. М., 1976, с. 316.

²³ *Гладилин В. Н.* Проблемы раннего палеолита Восточной Европы, с. 100.

²⁴ Північну і південну ділянки можна вважати самостійними пам'ятками.

²⁵ *Иванова И. К.* Геология и палеология стоянки Кормань IV, с. 139.

²⁶ *Гладилин В. Н.* Проблемы раннего палеолита, с. 100.

Н. К. АНИСЮТКИН, Т. И. ЩЕРБАКОВА

Среднепалеолитические памятники Кишлянского яру на Среднем Днестре

Резюме

Памятник Кишлянский яр обнаружен палеолитическим отрядом Западно-Украинской экспедиции Эрмитажа на правом берегу Днестра близ г. Хотин в 1971 г. Дальнейшие исследования позволили установить две локализации, где находки не связаны с хорошо сохранившимся культурным слоем.

Северная локализация состоит из 348 предметов, включая 13 нуклеусов и 82 орудия. Комплекс, относящийся к памятникам типа грота Бутешты (Молдавия), т. е. к типичному мустье, может быть датирован мустьерским временем.

Южная локализация состоит из 647 кремневых предметов, в их числе 36 нуклеусов и 157 орудий. С точки зрения техники расщепления речь идет о клетонском комплексе, где леваллуазский компонент весьма заметен (12%), представленном типичными «черепаховидными» ядрищами. Среди орудий преобладают различные скребла, чаще грубые, много выемчатых и зубчатых форм, бифасы единичны, но весьма выразительные, есть отдельные чопперы и чоппинги. Особое внимание привлекают два орудия с поперечными лезвиями типа кливеров или ошоро. Этот комплекс имеет много общих элементов с поздним и финальным ашелем Королевского местонахождения в Закарпатье. Датировается он позднешельским временем.